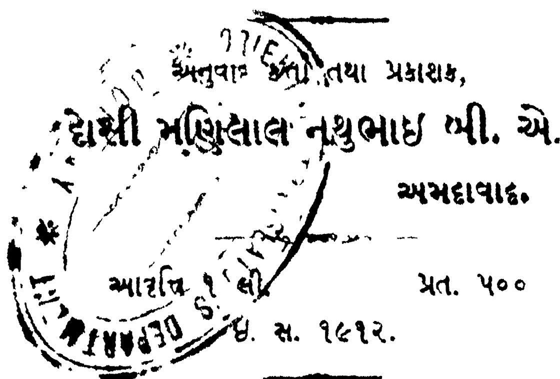
સુખની શોધ.

વિદુષી મીસીસ એની બીસેન્ટના,

(Search of hapiness એ નામના,)

વ્યાખ્યાનનો અનુવાદ.

અનુવાદ કર્તા તથા પ્રકાશક,

દોશી મણિલાલ નથુભાઇ બી. એ.

અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૧ લી. પ્રત. ૫૦૦

ઇ. સ. ૧૯૧૨.

અમદાવાદ

સત્યવિજય ' પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં—શા. સાંકલચંદ હરીલાલે છાપ્યું.

કિંમત. રૂ. ૦-૧-૦

સુખની શોધ.

વિદુષી મીસીસ એની બીસેન્ટના,
(Search of hapiness એ નામના,)
વ્યાખ્યાનનો અનુવાદ.

અનુવાદ કર્ત્તા તથા પ્રકાશક,
દોસી મણિલાલ નથુભાઇ બી. એ.
અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૧ લી. પ્રત. ૫૦૦
ઇ. સ. ૧૯૧૨.

અમદાવાદ
'સત્યવિજય' પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં—શા. સાંકલચંદ હરીલાલે છાપ્યું.

કિંમત. રૂ. ૦-૧-૦

નંબર ૨૯

વિદુષી એનીબીસેન્ટકૃત વ્યાખ્યાનોનું ગુજરાતી ભાષાંતર.

	રૂ. આ. પા.
મરણ પછીની મનુષ્યની સ્થિતિ.	૦—૧—૦
શાંતિનું સ્થળ.	૦—૧—૦
જાહેર હિમ્મત.	૦—૧—૦
જૈન ધર્મ.	૦—૧—૦
મનુષ્યનું ભવિષ્ય પોતાના હાથમાં.	૦—૧—૦
સુખની શોધ.	૦—૧—૦
કર્મનો નિયમ.	છપાય છે.
કર્તવ્યનો નિયમ.	,,
સેવા ધર્મ.	,,

ગુરૂ નાનકનું જીવન ચરિત્ર.	૦—૧—૦
મહાન્ ગુરૂનો પ્રસાદ.	૦—૨—૦
સ્ત્રી કેળવણી.	૦—૨—૦
યોગમાર્ગનો ભોમીઓ	૦—૨—૦
સ્વર શાસ્ત્ર.	૦—૪—૦
પૂર્વના તારાનું મંડળ.	૦—૧—૦
જ્ઞાન દીપક.	૦—૩—૦
દયાનો ઝરો	૦—૪—૦
જૈન લેખમાળા	૦—૮—૦
લેખ સંગ્રહ	૦—૪—૦
સંસારમાં સુખ ક્યાં છે.	૦—૬—૦
કબીરનાં પદો.	૦—૪—૦

મળવાનું ઠેકાણું. **દોસી મણીલાલ નથુભાઇ**
રતનપોળ. **અમદાવાદ.**
અથવા સી. એમ ત્રીવેદીની કુંપની.
ચાંલ્લારસ્ટ્રીટ **અમદાવાદ.**

सुखनी शोध.

(વિદુષી મીસીસ એનીબીસેન્ટના વ્યાખ્યાનનો અનુવાદ.)

તત્ત્વજ્ઞાન અથવા ધર્મને લગતા કોઈક વિષય ઉપર અથવા તો જીવન કે વિચારના અગત્યના મુદ્દા ઉપર એટલા બધા સવાલો ઉઠે છે કે તેમાંના કોઈ સવાલ ઉપર સાવધ અને વિચારવંત વિદ્યાર્થીઓ એકાદ કલાક ગાળે તો કેવું સારૂં ! કેટલીકવાર દુનિયાના જુદા જુદા ધર્મોમાં જણાતા ભેદનો તેઓએ અભ્યાસ કરવો જોઈએ, અને આ રીતે તે ભેદની અંદર રહેલ ઐક્ય શોધી કાઢવું. કેટલીકવાર તે વિદ્યાર્થીઓને મનુષ્યના બંધારણના ઊંડામાં ઊંડા ભાગોનો અભ્યાસ કરવાનો હોય છે, અથવા તો તે જીવનનું રહસ્ય સમજવાને પ્રયત્ન કરવાનો હોય છે, અને આ રીતે તેઓને એવું જ્ઞાન મેળવવાનું હોય છે કે જે જ્ઞાન દરરોજના જીવનવ્યવહારમાં ઉપયોગી થઈ પડે.

આજે જે વિષય આપણે વિચારવાનો છે, તે ઘણોજ અગત્યનો અને ઘણો ઉપયોગી છે. તેનું કારણ એમ નથી કે તે ઘણો મગજમારી કરે તેવો છે, અથવા તો ઘણો કઠણ છે. પણ તે એવો એક વિષય છે કે જે **બરાબર રીતે** સમજવામાં આવે તો આપણને એવું સત્ય જડી આવશે કે તે આપણને આ સંસારની ગુંચવણી ભરેલી જાળમાંથી છૂટા કરી છેવટે આપણને શાંતિ અને આરામના સ્થળે લાવી મૂકશે. આ એવો એક વિષય છે કે જે આપણામાંના દરેકને લાગુ પડે છે.

દરેક સ્થળે પુરૂષ, સ્ત્રી તેમજ બાળક **સુખની શોધમાં** લાગેલાં છે. સુખ શોધવાની તે ઇચ્છા કરે છે પણ તે પોતાની શોધમાં વારંવાર પાછો પડે છે, અને છેવટે તે એવા નિર્ણયપર આવે છે કે તેના પ્રયત્નો નકામા છે, અને તેનો ઉદ્યોગ અફળ છે. કેવળ મનુષ્યોજ સુખની શોધમાં લાગેલા છે એમ નથી, પણ આપણી આસપાસ પ્રાણીવર્ગ પણ આપણા—મનુષ્યના જેટલોજ (જો કે અજાણપણે) સુખની શોધમાં લાગેલો છે. ભુતકાળના તેમજ હાલના મહાન્ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ આ સુખની શોધ પાછળ મંડયા રહ્યા છે, અને તેથી તે શોધ ફત્તેહમંદ થાય તેનો વિશેષ પ્રકાશ મેળવવાને પ્રયત્ન કરે છે.

જો તમે **હિંદુ** ધર્મનાં જૂદાં જૂદાં **દર્શનો** તરફ નજર કરશો તો તમને જણાશે કે તે દરેકમાં મનુષ્યજીવનનો ઉદ્દેશ **દુઃખનો નાશ** છે. તમે ગમે તે દર્શન લ્યો,–કારણકે દરેક દર્શન, હિંદુધર્મ વિચારને પ્રતિપાદન કરનાર છે–પણ તે દરેક દર્શન એમજ જણાવે છે કે તત્ત્વજ્ઞાનનું સાધ્યબિન્દુ અથવા અન્તિમ ફળ દુઃખનો નાશ છે. હિંદુધર્મ ઉપરથી હવે જો તમે તમારી દષ્ટિ તે મહાન્ ધર્મ કે જેની સંખ્યા કરોડોની છે, અને જે હિંદુધર્મના હૃદયમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો છે તે બુદ્ધ ધર્મ તરફ નજર ફેરવશો તો તે ધર્મ પણ દુઃખનો નાશ, એ મનુષ્યજીવનના મુખ્ય ઉદ્દેશતરીકે જણાવે છે. આ પ્રમાણે આ બે પ્રાચીન ધર્મો-**હિંદુ**ધર્મ અને **બુદ્ધ**ધર્મ–જણાવે છે. અને તપાસ કરશો તો તમને જણાશે કે દુનિયાના બીજા ધર્મો પણ તેમના અનુયાયીઓ આગળ જણાવે છે કે જીવનનો ઉદ્દેશ શાશ્વત આનંદની પ્રાપ્તિ છે. કોઇ ધર્મ આવી સ્થિતિને ' સ્વર્ગ ' તરીકે જણાવે છે, તો વળી, કોઇ તેને ' શાશ્વત ' જીવનરૂપ જાહેર કરે છે, તો કેટલીકવાર તે સ્થિતિને

'શાશ્વત કીર્તિ'ના નામે કહેવામાં આવે છે. ઝોરોઍસ્ટરના અનુયાયીઓ, **મહમદ** પેગંબરના અનુયાયીઓ અને **જીસસ ક્રાઇસ્ટ**ના અનુયાયીઓ 'શાશ્વત સુખ' ને જીવનના ઉદ્દેશરૂપ માને છે. જો કે કેટલીક વાર દુઃખ આવે, પણ, તે દુઃખ પણ સુખનું સાધન છે, તે દુઃખ સુખ તરફ પહોંચવાવાળા ફળ સમાન છે. જે દુઃખનો નાશ સુખરૂપ છે તેનું કારણ તે દુઃખ છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે દરેક ધર્મ, અને દરેક તત્ત્વજ્ઞાન અને દરેક મનુષ્યનું હ્રદય 'સુખની શોધ' ને જીવનના ઉદ્દેશરૂપ જાહેર કરે છે. સુખ મેળવવાને માટેજ આ જીંદગીની હયાતી છે. દરેક ઠેકાણે મનુષ્ય સુખને શોધે છે. દરેક ઠેકાણે તેના વિચાર અને આશયથી આ સુખની શોધ સિદ્ધ થાય છે. 'સુખ' એ જીવનનો ઉદ્દેશ અને આશય છે. ખૂની તેમજ સંત પુરૂષ, અજ્ઞાની તેમજ જ્ઞાની, નીચ તેમજ ઉચ્ચ, હલકો તેમજ ઉમદા; દરેક એક સરખી રીતે સુખને શોધે છે, અને તે મેળવવાને પ્રયત્ન કરે છે. તેઓની રીતમાં ફેરફાર હોય છે, પણ તેઓના ઉદ્દેશમાં કાંઇ ભેદ નથી.

કેટલીકવાર આપણે જોઇએ છીએ કે કોઈ મનુષ્ય સદ્ગુણ વિષે બોલતો હોય છે, પણ તે દુઃખી સ્થિતિમાં હોય છે. તે મનુષ્ય તેના વિચારોમાં ગુંચવાઇ ગયેલો હોય છે, અને તેની બુદ્ધિ બ્હાવરી બની ગઇ હોય છે. સદ્ગુણ એ જીવનના નિગમને અનુકૂળ છે, તે સુખ મેળવવાનું સાધન છે, સુખનો માર્ગ છે, સુખનો રસ્તો છે, તે સુખ તરફ મનુષ્યને દોરી લેઇ જાય છે. ખરી રીતે જો આપણે આ બાબતમાં તપાસ કરીશું તો આપણુને જણાશે કે ઉમદા અને ખરાબ મનુષ્ય વચ્ચેનો ભેદ એ નથી કે ખરાબ મનુષ્ય સુખને શોધે છે અને ઉમદા મનુષ્ય સદ્ગુણને શોધે છે. પણ આ ભેદ પારખવાને આપણે

એકજ સવાલ પૂછવો જોઇએ છે કે "તે મનુષ્ય સુખ શેમાં શોધે છે ? તે મનુષ્યને સંતોષ કઈ બાબતમાં મળે છે?" જે મનુષ્ય ધર્મને ખાતર મરે છે, જૂઠું બોલવા કરતાં જે મનુષ્ય મરણને વધારે પસંદ કરે છે, કોઇ પણ અન્યાયી કામ કરવા કરતાં જગતના વ્યવહારમાં પોતે પાયમાલ થવાનું પસંદ કરે છે તેવા મનુષ્યને આપણે સદ્‌ગુણી કહીએ છીએ; તેવા મનુષ્યને **જીંદગી** કરતાં **સત્ય** વધારે વહાલું છે. સંસારની બધી વસ્તુઓ કરતાં સત્ય તેને મન વધારે કિમ્મતી છે. **સત્ય** મનુષ્યને સુખી બનાવે છે. કાળ તેને માથે દુઃખ નાખે છે, છતાં પણ સત્ય તેને સુખી બનાવે છે. મહત્ત્વ સત્યમાં રહેલું છે, કારણકે તે મનુષ્યને સુખ આપે છે, અને સત્યને ચહાવામાં તેને પરમ આનંદ મળે છે.

હિંદુતત્ત્વજ્ઞાન સુખની શોધને સિદ્ધ કરે છે અને મનુષ્યજીવનનો પરમ ઉદ્દેશ તેજ હોવો જોઈએ એમ જણાવે છે. એક નાનું સૂત્ર જેમાં આખી હિંદુતત્ત્વવિદ્યાનો સાર આવી જાય છે, તે પણ એજ બાબત જણાવે છે. આખું તત્ત્વજ્ઞાન બ્રહ્મસૂત્રમાં સમાઇ જાય છે, ટુંકા, નાના, અને થોડા અક્ષરના સૂત્રોમાં જ્ઞાન અપાયેલું છે. ત્રણ શબ્દોમાં સત્ય જણાવવામાં આવ્યું છે કે જે સત્યને લીધે, સુખની શોધ મનુષ્યજીવનનો પરમ ઉદ્દેશ છે, એ સિદ્ધ કરે છે. તે ત્રણ શબ્દો આ છે. 'બ્રહ્મ આનંદ છે'—'**ब्रह्म आनन्दमस्ति**' બ્રહ્મ એ પરમાત્માનું નામ છે. આપણે ઘણા નામથી ઇશ્વરને ઓળખીએ છીએ; પણ તે વસ્તુ તો એકની એકજ છે. હિંદુ લોકો તેને 'પર બ્રહ્મન્' કહે છે. ખ્રીસ્તીઓ તેને ઇશ્વર કહે છે, મુસલમાનો **અલ્લાહ** કહે છે, અને પારસીઓ તેને **હોરમઝડ** અથવા **અહુર્મઝદ** કહે છે. જૂદા

જૂદા ધર્મવાળા તેને જૂદું જૂદું નામ આપે છે. પણ તે '**આનંદ સ્વરૂપી છે**' આ બાબતમાં મતભેદ નથી. આજ પરમ તત્ત્વ છે. જેના ઉપર જીવન તથા આખા તત્ત્વજ્ઞાનનો પાયો રચાયો છે. જે એક છે, અને જેના સિવાય બીજું કોઇ જીવન નથી, તે પરમાત્મા છે. અને જેવી રીતે એક મૂળમાંથી પર્વત ઉપર થઇ અનેક નદીઓ વહે છે, તેવીજ રીતે તે પરમ જીવનમાંથી સઘળા જીવાત્માઓ વહે છે.

ઇશ્વર એક પરમ જીવન છે, તેમાંથી આપણે સઘળા પ્રકટ થઇએ છીએ. તે એક પરમ જીવન છે કે જે સર્વ હયાત પદાર્થોનું મૂળ અને ઉત્પત્તિસ્થાન છે. તે જીવન આનંદમય છે, તે જીવન સુખમય છે, તે જીવન આહ્‌લાદમય છે. તે અનન્ત, નિર્વિકારી અને શાશ્વત અનંતસ્વરૂપી છે. સઘળા મનુષ્યો તે પરમ જીવનના ભાગરૂપ છે. છતાં તે એકજ જીવન છે, અને જો કે આપણે જૂદા જૂદા આત્માઓ છીએ, છતાં આપણી જૂદાઇ બહારની–દેખીતી છે પણ ખરી નથી. સુખને શોધવામાં આપણે આપણા **જીવનનું જીવન** શોધીએ છીએ, આપણી હયાતીનું મૂળ શોધીએ છીએ. હું જણાવું છું કે ફક્ત **એકજ જીવન છે,** અને આપણી અંદર જણાતો ભેદભાવ કેવળ દેખીતો છે. એક સૂર્ય તેની આસપાસ આવેલી આખી દુનિયાને પ્રકાશિત કરે છે, અને સઘળા ગ્રહો તે સૂર્યમાંથી પ્રકાશ ગરમી અને જીવન ગ્રહણ કરે છે.

સૂર્ય પોતાનાં કિરણો નીચે મોકલે છે, ત્યારે તે કિરણમાં તેનો પ્રકાશ, તેની ગરમી અને તેનું જીવન સમાયેલું હોય છે; કારણ કે સૂર્યનું કિરણ એ પણ સૂર્યનો એક ભાગ છે. તમે સૂર્યના પ્રકાશમાં સો જૂદા જૂદા પ્રકારનાં વાસણો મૂકો, અને દરેકમાં સૂર્યનો પ્રકાશ

પડે, તેથી સૂર્યનો પ્રકાશ, ગરમી અને જીવન દરેક વાસણમાં આવશે, અને જો કે દરેક વાસણ જૂદું દેખાય છતાં જો તમે તે બધાં વાસણો તરફ નજર કરશો તો જણાશે કેસઘળામાં ફક્ત એકજ સૂર્ય છે, અને એકજ સૂર્યનાં કિરણો દરેક વાસણમાં છે. દરેક વાસણમાં કિરણ ભિન્ન ભાસે છે. પણ જે કિરણો આસપાસની દુનિયાને પ્રકાશિત કરે છે, તે કિરણોથી સૂર્ય જૂદો નથી. તેનો તે સૂર્ય તમારાથી, મારાથી, હજારો સ્ત્રી પુરૂષોથી અનેપશુઓથી જૂદો નથી,

તે પોતાનાં કિરણો દરેક આકારમાં રેડે છે, અને જોકે આ આકારો એક બીજાથી જૂદા છે, છતાં તેનાથી તે જૂદો નથી.

આપણા સઘળામાં એકજ જીવન છે, જે આપણને બધાને એ-કમય બનાવે છે, અને સર્વ સામાન્ય જીવન આપી આપણને સર્વ સામાન્ય હિત ભણી દોરે છે—તેજ પરમ **સત્ય** છે. ‘ જે એકને ઇજા કરે છે તે સર્વને ઇજા કરે છે; જે એકને નુકશાન કરે છે તે સર્વને નુકશાન કરે છે, ’ એ જ્યારે આપણે સમજીએ ત્યારેજ સર્વ સામા-ન્યહિત ભણી આપણું લક્ષ દોરવાશે. ત્યારેજ આપણને જીવનના ઐકયનો અનુભવ થશે, અને સુખના ઐકયનો પણ ખ્યાલ આવશે, અને ત્યારેજ આપણે શાશ્વત શાંતિ આપનારા માર્ગ ઉપર ચાલીશું. આપણે જૂદા જૂદા નહિ પણ સમગ્રે જાગૃત થવું જોઇએ. ખરૂં સુખ **ભિન્નતામાં** નહિ પણ **ઐકયમાં** રહેલું છે. ત્યાંજ આપણા વિચારોનો મૂળ પાયો છે.

મનુષ્યે કયા માર્ગે સુખ શોધવું જોઇએ તેનો આપણને બરાબર ખ્યાલ આવે તે માટે આપણે એક ક્ષણવાર તે માર્ગપર નજર કરીએ કે જેથી સત્યના ખરા માર્ગનો આપણને માનસિક ખુલાસો મળે.

જીંદગીને યોગ્ય માર્ગે દોરવવામાં સદ્વિચારની ઘણી જરૂર છે. મનુષ્ય ઘણે રસ્તે સુખ શોધે છે; પણ મનુષ્યના બંધારણના ચાર વિભાગને લગતા આપણે ચાર ભાગમાં તે તપાસીશું. અને સુખ શું છે તે પ્રથમ આપણે વિચારીએ.

જે સ્વભાવ મનુષ્યમાં પ્રકટ થવા ઇચ્છા રાખે છે, તે સ્વભાવની તૃપ્તિ તેનું નામ સુખ. જે તંગી પૂરી ન પડી તે સુખની ન્યૂનતા સમજવી.

જે તંગી સંતોષાઇ નહિ તે દુખનું કારણ સમજવું. ઉત્ક્રાંતિક્રમની વિચિત્ર અસર એ થાય છે કે મનુષ્યના સ્વભાવમાં અનેક તત્ત્વો એક સાથે એકઠાં થાય છે. જેમ જેમ મનુષ્યની તંગીઓ ઘણા પ્રકારની થતી જાય છે, તેમ તેમ તેના સુખ અને દુઃખ અનુભવવાના પ્રકાર પણ ઘણા થાય છે અને જેમ જેમ તેના સ્વભાવમાં અનેક તત્ત્વો એક સાથે ભળે છે, તેમ તેમ તેની તંગીઓ પણ ઘણી વધતી જાય છે; અને જે તંગી પૂરી ન પડી, તે દુઃખનું કારણ થાય છે. ત્યારે આપણે આપણા જૂદા જૂદા તત્ત્વોવાળા સ્વભાવને કેવી રીતે ખીલવીશું અને હંમેશ વધતી જતી તંગીઓને વાસ્તે તૃપ્તિ કેવી રીતે શોધી કાઢીશું?

આ સ્થૂલ જગતમાં જે વસ્તુઓ તેની નજરે એકાએક પડે છે, અને જે તેના શરીરને તથા ઇન્દ્રિયોને સંતોષે છે તે વસ્તુઓમાં સુખ શોધવા મનુષ્ય દોરવાય એ ઘણું સંભવિત છે; ભૂખ્યો મનુષ્ય ખોરાકની ઇચ્છા કરે છે, અને ખોરાક ખાવામાં તે સુખ માને છે. તરસ્યો મનુષ્ય પાણીની ઇચ્છા કરે છે, અને તે પીવામાં તે સુખ અનુભવે છે.

પોતાની ઇચ્છા તૃપ્ત થાય અને સુખ મળે, તેથી તે જાગૃત બને છે, અને તેની આળસ તજે છે. જો તેની ઇચ્છા તૃપ્ત ન થઇ તો

તેને દુઃખ થાય છે. મનુષ્યના ઉન્નતિક્રમના શરૂઆતના પગથિયામાં સ્થૂલ પદાર્થની ઇચ્છા તે તેની ઉન્નતિનું એક કારણ છે. વિષયસુખ મેળવવાને **પ્રયત્ન કરવાને** તે દોરવાય છે.

શારીરિક સુખ અને શારીરિક દુઃખ એ મનુષ્યના જીવનમાર્ગે ચેતવણી આપનારા બે થાંભલા છે. તેઓ તેને ઉન્નતિને માર્ગે દોરે છે. તેઓ તેને સુખના પ્રયત્નની પાછળ પડવાના, આનંદ મેળવવાના અને દુઃખનો ત્યાગ કરવાના પ્રયત્નમાં તેને જાગ્રત કરે છે.

અને જે મનુષ્યોનો સ્વભાવ વધારે ખીલ્યો કે કેળવાયો નથી, તેવા મનુષ્યોના સંબંધમાં તો આ સુખની તથા દુઃખના ત્યાગની ઇચ્છાજ મનુષ્યને પ્રયત્ન કરતો બનાવે છે, અને આ રીતે તેની ગુપ્ત શક્તિઓને પ્રકટ કરે છે. આપણે ઘણી ટુંકી દૃષ્ટિના મનુષ્યો છીએ; કારણ કે આપણે મનુષ્યની જીંદગીની અડચણો, મુશીબતો અને ચિંતાઓ વિષે ઘણીવાર બબડીએ છીએ. જે ઘણો આગળ વધેલો છે, તેને આ અડચણો, મુશીબતો અને ચિંતાઓ વિના ચાલેજ નહિ. કારણ કે આ બધાને લીધે તેનું બળ બહાર આવે છે, અને તેની ગુપ્ત શક્તિઓ ખીલવા–પ્રકટ થવા માંડે છે. આપણે એક એવા મનુષ્યનો દાખલો લેઇએ કે જેનો સ્વભાવ ખીલ્યો નથી, કેળવાયો નથી, તેની તંગીઓ વધતી નથી, અને તેથી તે આળસમાં, પ્રમાદમાં અને પ્રવૃત્તિ વગર બેસી રહે છે.

પણ જ્યારે તેને મનુષ્યના જીવનનો ઉદ્દેશ સમજાતો થાય છે, જ્યારે તેને પોતાના શરીરનું ભાન થાય છે, અને જીંદગીની ખરી કસોટી સમજે છે, ત્યારે તેને ભુખ, તરસ અને વસ્ત્રની ઇચ્છા થાય છે, અને તેની મુશીબતો વધવાની સાથે તેની માનસિક શક્તિઓ પણ

ખીલવા માંડે છે. તેની અડચણો ધીમે ધીમે તેની બુદ્ધિને મજબુત બનાવે છે, તેની સુખ દુઃખ અનુભવવાની શક્તિને સતેજ કરે છે, અને તેની સઘળી શક્તિઓને પ્રકટ કરે છે. જેમ જેમ તેની તંગીઓ -ઇચ્છાઓ વધતી જાય છે, તેમ તેમ તે માનસિક અને શારીરિક ગુણો ખીલવતી જાય છે; તેની આળસમય જીંદગીનો ત્યાગ કરાવીને જીંદગીની જરૂરીઆતો માટે તેને પ્રયત્ન કરતો બનાવે છે. આવા પ્રયત્નોથી મનુષ્ય પ્રવૃત્તિમય જીવન ગાળતાં શિખે છે. પ્રથમ તો શરીર અને ઇંદ્રિયોના વિષયોપભોગની તૃપ્તિ અર્થે તે વલખાં મારતાં શિખે છે.

આ સુખની શોધને લીધેજ મોટે ભાગે સુધારો (civilization) થવા પામ્યો છે. ભૂતકાળમાં ગમે તે સુધરેલી પ્રજા તરફ દૃષ્ટિ કરો, તો તમને જણાશે કે મોટે ભાગે સ્થૂળ સુખો શોધવામાં, અને તે સુખોને વધારે સંખ્યાબંધ, વધારે સફાઇદાર અને વધારે લહેજતદાર બનાવવામાં તે સમાયેલો હતો. સ્થૂળ સુખોની ઇચ્છા-સ્થૂળ સુખના ઉપભોગની ઇચ્છા-જે સુધારો ચણવામાં કારણભુત હતી, તેજ તેનો નાશ કરનાર પણ નીવડે છે. જે સુધારાને બનાવે છે, તેજ તેનો સંહાર કરે છે. મોજશોખ જેમ જેમ વધારે વધતો જાય છે, તેમ તેમ મનુષ્ય શરીરનો ગુલામ બનતો જાય છે, અને નવાં સુખનાં સાધનો, નવી ઉપભોગની રીતો, અને નવાં આનંદનાં કારણોને શોધી કાઢવા તે પ્રયત્ન કરે છે. તે નવી તંગીઓ ઉભી કરે છે તે એટલાજ માટે કે તે તંગીઓ સંતોષાય. પણ પછી તે સુધારાની એવી સ્થિતિ આવે છે, કે જ્યાંથી પડતી શરૂ થાય છે. જ્યારે શરીરને હદબહાર પોષવામાં આવે છે, અને તેનો હદબહાર ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે સુખ અને જીવન આપનારી હદબહારની ચીજોજ તે શરીરનો વિનાશ

કરવામાં કારણભૂત નીવડે છે. જે ખોરાકથી એકવાર શરીર મજબુત બનતું હતું તે ખોરાકને એટલો મિશ્ર (Elaborate) બનાવવામાં આવ્યો તથા તે સાથે એટલાં બધાં ચટણી તથા મરી મશાલાથી તેને બગાડવામાં આવ્યો કે શરીરને મજબુતી આપનાર તે ખોરાક શરીરને નુકશાનકર્તા નીવડયો. સ્થૂળ સુખના માર્ગની પાછળ જેમ જેમ તમે જતા જશો તેમ તેમ તમે અનેક વિચિત્ર બાબતો શિખશો. તમને જણાશે કે શારીરિક સુખના હદબ્હારના ઉપભોગથી શરીર અંતે સંતોષ પામી જાય છે, પછી કંટાળી જાય છે, અને છેવટે રોગિષ્ટ બને છે.

સુખની ઇચ્છા સુખના વારંવારના ઉપભોગથી, અને હદબહારની તૃપ્તિથી, જ્યારે પૂર્ણ થાય છે, ત્યારે તે મનુષ્ય એવા પાઠો શિખે છે કે જે તેને ઉન્નતિક્રમના બીજે પગથિયે લાવીને મૂકે છે. તેને માલુમ પડે છે કે હદબ્હારની તૃપ્તિથી કંટાળો અને રોગ ઉપજવા પામ્યાં છે. તેને જણાય છે કે અકરાંત્યાની માફક જે શરીરને તેણે પોષ્યું તેજ તેને શ્રાપરૂપ થયું, અને હદબ્હારની વિષયતૃપ્તિની સાથેજ રોગ અને કંગાળ વૃદ્ધાવસ્થા આવી પહોંચ્યાં. શારીરિકસુખના ઉપભોગના દરેક પ્રકારમાં રોગ આવી પ્હોંચે છે. વિષયી, દારૂડીઓ તેમજ અકરાંતીઓ એ સર્વને જણાય છે કે તેમણે લાલન પાલન કરેલા શરીરેજ તેમના પર શિક્ષા અને દુઃખ લાવી મૂકયાં. શરીર છેવટે કંટાળી જાય છે, ઘસાઇ જાય છે, અને નાશ પામે છે. આ વખતે તે મનુષ્ય શિખે છે કે શરીર એ નોકર તરીકે બહુ સારૂં કામ બજાવે તેમ છે, અને ખરૂં સુખ **મોજશોખમાં નહિ પણ આત્મસંયમમાં** રહેલું છે. જેઓ અનુભવમાં બહુ નાના છે તેઓને આ પાઠ વારંવાર શિખવાની જરૂર છે.

તેઓએ જાણવું જોઇએ કે સુખની શોધનું સ્થળ શરીર નથી, તેમજ સુખનાં સાધનોનો ઉપભોગ પણ નથી. જે પ્રજા કેવળ સ્થૂળ તંગીઓ અને મોજશોખ વધારે છે, અને શારીરિક સુખનાં સાધનો વધારી તેના ઉપભોગમાંજ પોતાની સઘળી શક્તિ વાપરે છે, તે પ્રજાએ પડતીનો માર્ગ લીધો છે. જે દુઃખો મનુષ્યો સંપત્તિમાં ન શીખી શકે, તે દુઃખ વિષે વિચાર કરવાને અમુક પ્રજાને કેટલાક વખત સુધી દુઃખમય અવસ્થામાં રાખવામાં આવે છે. હાલના વખતમાં દરેક મનુષ્ય સ્થૂળ પદાર્થના મોજશોખની પાછળ દોડે છે, અને તેમાં ગરક થયેલો માલૂમ પડે છે. પણ દરેક મનુષ્યે **શારીરિક ઉપભોગમાં નહિ પણ જ્ઞાનમાં** સુખ શોધવું જોઇએ, અને પૈસાદાર પણ અજ્ઞાની મનુષ્ય કરતાં ગરીબ પણ જ્ઞાની મનુષ્ય તરીકે રહેવું જોઇએ. આ જુવાન મનુષ્યો હાલના મોજશોખના વિચારો પાછળ વગરવિચારે દોરવાય, તે પહેલાં જો તેઓ વિચાર કરવાને થોભે તો ઘણું સારૂં. તેઓ હિંદુ હોય કે પારસી હોય, મુસલમાન હોય કે ખ્રીસ્તી હોય, ગમે તે કોમના હોય, પણ તેઓએ યાદ રાખવું જોઇએ કે સ્થૂળ પદાર્થની જરૂરીયાતો વધારવામાં અને પાશ્ચાત્ય મોજશોખની પાછળ દોડધામ કરવામાં તેઓ પોતાની જાતને હલકી બનાવે છે, અને શોકનો માર્ગ ખુલ્લો કરે છે. તેઓએ સ્મરણમાં રાખવું ઘટે છે કે સ્થૂળ પદાર્થો ભોગવવાથી નાશ પામે છે. જ્યારે તમે કોઇ સ્થૂળ વસ્તુને ઘણીવાર વાપરી હોય છે, ત્યારે તે અદશ્ય થઇ જાય છે, તે ફરીથી તાજી થતી નથી. તેને ભોગવવામાં સઘળો પદાર્થ ખપી જાય છે, અને બીજા પદાર્થની જરૂર પડે છે. આપણે સ્થૂળ પદાર્થોમાં સુખની શોધ કરવા દોરવાયા તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે ધન, અને ગરીબાઇ વચ્ચે ભારે કલહ થયો. સામાજીક

કલહ અને સામાજીક દ્વેષના બે કટ્ટા વિભાગો વધવા પામ્યાછે. કેટલાક હદબહાર પૈસાદાર થયા છે, ત્યારે કેટલાક ઘણાજ ગરીબ થયા છે. કેટલાક મોજશોખમાં ગરકાવ થઇ ગયા છે, ત્યારે કેટલાકને જરૂરી· આતની વસ્તુઓ પણ મળતી નથી. જો કોઇ પ્રજા કેવળ મોજશોખના પદાર્થો ઉત્પન્ન કરવા પાછળ જ લાગે છે, અને હજારો લોકોને જરૂરની ચીજો બનાવવાનું છોડી દે છે, જો તે પ્રજા કેવળ મોજ શોખની ચીજો જ પેદા કરે છે, અને જેના ઉપર પ્રજાના સ્થૂળ જીવનનો આધાર છે, તે ઉપર નહિજેવું લક્ષ આપે છે, તો તે પ્રજાએ અવનતિનો માર્ગ અંગીકાર કર્યો છે. કારણ કે **દરેક મનુષ્યને માટે મોજશોખ સંભવી શકે નહિ,** અને જે ધનવાનને મોજશોખનું કારણ છે, તેજ ગરીબને ગરીબાઇનો હેતુ છે. જો તમે ભૂતકાળના મોજશોખના પદાર્થો તરફ દૃષ્ટિ કરશો તો **રામાયણ** તથા **મહાભારત**માં તમને તેનું વર્ણન માલૂમ પડશે. લોકોનું ધન મુકાબલે સ્થાયી વસ્તુઓમાં સમાયેલું હતું—જેવા કે મકાનો, સુવર્ણ, ઝવેરાત, દરેક પ્રકારનું હુન્નરનું કામ, એક જમાનાથી બીજા જમાના સુધી ચાલે તેવા કીમતી પોષાકો, તે બહુજ સારી રીતે બનાવવામાં આવતા, અને તે કામ ઘણું વખાણવાલાયક હતું. હવે હાલની બનાવટો તરફ નજર કરો.

એક કે બે મહિના કપડાં પહેરવામાં આવે છે, પછી તેનો તિરસ્કાર કરવામાં આવે છે. આ ચીજો પ્રજાનો અભ્યુદય નહિ પણ અવનતિ સૂચવે છે. બીજી પ્રજાઓમાં આ પ્રજાનું ગૌરવ વધારનારાં નહિ પણ અવનતિનાં ચિન્હ છે. થોડા વખત સારૂ ઉદય દેખાય, થોડા વખત સારૂ વિજય જણાય, પણ તે લાંબા વખતને માટે નથી. આવો ફેરફાર માણસના તરંગોને પસંદ પડે, પણ તે સ્થાયી ફેરફાર નથી.

હિંદુસ્થાનમાં જૂના હુન્નરો નાશ પામે છે, અને હાલની રીતભાતો તેની જગ્યા લે છે. જૂના હુન્નરો લોકોનાં ટોળાંને આબાદીમાં અને સુખમાં રાખતા હતા. જ્યારે આ જમીનને કેવળ વરસાદ ઉપરજ આધાર રાખવો પડતો ન હતો, અને જ્યારે પાણીની તંગીને લીધે પાકની ખામી પડતી ન હતી, ત્યારે મોટા હુન્નરો આ દેશમાં વિદ્યમાન હતા, અને પ્રજાવર્ગના અભ્યુદયના કારણભૂત હતા. પણ હાલના મોજશોખના જમાનામાં તે હુન્નરો–કારીગરીઓ નાશ પામતી જણાય છે.

શારીરિક ચીજોની માફક જે ચીજો મનુષ્યને ઠગતી નથી, તેવી કોઈ ચીજમાં મનુષ્યને સુખ મળી શકે કે કેમ તેનો આપણે વિચાર કરીએ. બુદ્ધિના આનંદમાં, તર્કશક્તિના વિકાસમાં, અને વિચારશક્તિની ખીલવણીમાં જેમ જેમ મનુષ્ય સુખ શોધતો જાય છે, તેમ તેમ તે શરીર અને ઇન્દ્રિયોની તૃપ્તિમાં સુખ માનનાર કરતાં મુકાબલે વધારે ડહાપણ ભરેલી રીતે વર્તે છે. મનની ઉચ્ચ મજા ભોગવવા જતાં તેઓ મનની શક્તિઓને ખીલવે છે; અને મનની શક્તિઓ ખીલવવાથી તેઓ સમજશક્તિને ખીલવે છે, અને ઉન્નતિ જલદીથી કરી શકે છે. દેશના એક છેડેથી તે બીજા છેડા સુધી સર્વત્ર આ સંદેશો ફેલાવવાની જરૂર છે. શરીરને પોષીને પુષ્કળ ધનવાન થવાની અભિલાષા કરતાં **મનુષ્યજાતની સેવા કરવાની ધારણા** યુવકે પોતાના મન સંમુખ રાખવી જોઇએ. જે યુવાન્ મનુષ્ય પોતાને માટે અને પોતાના બંધુઓને માટે કામ કરે છે, અને સુખને શોધે છે, તે મનુષ્ય વધારે વિજય મેળવે કે સ્થિરતાવાળું કામ કરી શકે, કારણ કે તે લોકોના હૃદયપર અસર કરી શકે છે. જે મનુષ્ય શરીરપર આધાર રાખે છે તે બહારની વસ્તુપર આધાર રાખે છે. તે વસ્તુ તરત બદલાય છે, તે તેની

સત્તાની વાત નથી. પણ જે મનુષ્ય મનને ખીલવે છે. તે બાહ્ય વસ્તુઓ ઉપર ભલે આધાર ન રાખે; બહારના સંજોગો ગમે તેટલા બદલાય, તોપણ મન તેને ફસાવતું નથી. જે મનુષ્ય મનના વિષયમાં સુખ મેળવવાની શક્તિ ખીલવે છે, તે ઇંદ્રિયો આપી શકે તેના કરતાં વધારે ઉંચા પ્રકારનું અને વધારે સ્થાયી સુખ મેળવે છે. કેળવાયેલા મનવાળો પુરૂષ ગરીબાઇ વખતે પણ સુખી રહી શકે છે.

પણ શારીરિક સુખમાંજ આનંદ માનનાર મનુષ્ય ગરીબાઇ આવી પડે ત્યારે બહુજ દુઃખી થાય છે. ખરૂં સુખ પ્રયત્નથી મળી શકે. જેને મનનું ઉંચા પ્રકારનું સુખ મેળવવું હોય તેણે શરીર પર જય મેળવવો જોઇએ, અને કેટલાંક શારીરિક સુખોનો ભોગ આપવા તત્પર થવું જોઇએ. ઘણીવાર એવું બને છે કે કેળવાયેલા મનવાળો ગરીબ પણ હોય—અને અહીંયાં એટલી બધી સંખ્યા ગરીબ મનુષ્યોની છે કે તેમને ઇંદ્રિયોનાં સુખ અને મનનાં સુખ વચ્ચે પસંદગી કરવાની છે. અંતમાં માણસનું ઉંડામાં ઉંડું સુખ શેમાં રહેલું છે, તેનો અભ્યાસ કરવાની તક મેળવવાને તમારે ઘણીવાર જન્મ લેવાની જરૂર પડે છે. કેળવાયેલું, વિકાસપામેલું અને ખીલેલું મન યુવાવસ્થામાં તેમજ વૃદ્ધાવસ્થામાં મનુષ્યની પાસે રહે છે. તે તેના મિત્રનું કામ સારે છે, તેને ટેકો આપે છે, તેને આધાર આપે છે. આ પ્રમાણે આપણે પ્રાચીન ઉચ્ચ ભાવના—જે સત્ય છે, તેની પાસે આવી પહોંચીએ છીએ. સત્ય મનુષ્યના હૃદયમાં સમાયેલું છે, અને સત્યમાંજ ખરૂં ધન, જ્ઞાન અને શાશ્વત દોલત રહેલાં છે. શરીરને લાડ લડાવવાં અને મનને ખીલવવું—આ બન્ને કામ એક સાથે બની શકે નહિ. શરીરને મોજમજામાં રાખવું અને તમારી વિચારશક્તિને સ્વચ્છ, શુદ્ધ અને મજ-

ખૂત રાખવી—આ બન્ને કામ કદાપિ એક સાથે બને નહિ.

એક મહાન્ અંગ્રેજે કહ્યું છે કે **ઉચ્ચ વિચારને માટે સાદું જીવન જરૂરનું છે.** જે મનુષ્યો મોજશોખમાં રહે છે, તેઓની બુદ્ધિ ઘણીજ તીવ્ર થતી નથી, અને જે મનુષ્ય બુદ્ધિના વિષયમાં આનંદ માને છે, તે તે મોજશોખીલા કરતાં ઘણો ચઢીઆતો છે.

સ્થૂલ સુખ કરતાં વધારે સ્થાયી સુખ જો તમે શોધતા હો, અને જો તમે તે બુદ્ધિના વિષયમાં શોધતા હો તો તમને વધારે સારો સંતોષ અને વધારે ચોક્કસ દિલાસો મળશે.

લાગણીઓને ખીલવવામાં પણ મનુષ્ય સુખનેજ શોધતો હોય છે. જેને આપણે કળાહુન્નર કહીએ છીએ, જે સઘળું સુંદર છે, જે આપણા લાગણીના સ્વભાવને (emotional nature) અસર કરે છે, તેને ગણત્રીમાં ગણવાનું આપણે ભૂલવું નહિ. કારણ કે સાંદર્ય પારખવાની શક્તિ, સૌંદર્યનો ઉપભોગ કરવાની શક્તિ અને સૌંદર્યની દરકાર કરવાની લાલસા આ સર્વનો સમાવેશ લાગણી—સ્વભાવમાં થઇ જાય છે, અને મનુષ્યસુખની વૃદ્ધિ કરવામાં એ પણ એક મોટો નિયમ ગણાય છે. જેમને હજુ ખરો અધ્યાત્મનો શોખ લાગ્યો નથી, જેઓ જીવનના ઉચ્ચ વિચારમાં હજુ કેળવાયા નથી, તેવા પુરૂષોને તમારે શારીરિક સુખની હલકી મોજમજામાં રખડવા દેવા જોઇએ નહિ, પણ તેઓની રસજ્ઞતા (Artistic sense) ને અસર કરવી જોઇએ, તેઓની લાગણીઓને અસર કરવી જોઇએ; અને આ રીતે તમારે તેમની મોજમજા ઉંચા પ્રકારની બનાવવી જોઇએ, અને ભવિષ્યમાં ઉચ્ચ માર્ગે ચાલવાને તમારે તેમને તૈયાર કરવા જોઇએ.

યુવાન્ મનુષ્યો સાધારણ રીતે હલકા પ્રકારના સુખમાં લહેજત

માને છે. તે યુવાન મનુષ્યોના સંબંધમાં તેઓના માતાપિતાએ બહુ સખ્ત થઇને તેમની જુવાનીની શક્તિઓને એકદમ દાબી દેવી જોઇએ નહિ. તેઓએ સ્મરણમાં રાખવું જોઇએ છે કે જુવાન શરીરને કાંઇક પ્રકારની મજા તો જોઇએ છે. અને જો તેને દાબવામાં હદ બહાર સખ્તાઇ વાપરવામાં આવે તો એકાએક સામો ઉભરો (re-action) નીકળશે, અને તે જુવાન મનુષ્યો કોઇ પ્રકારના દુર્ગુણમાં પડી જશે. યુવાન પુરૂષ કે યુવતિને ખીલવવામાં જે સુખ તેમને હલકા નહિ પણ ઉન્નત બનાવે છે, જે સુખ તેમને બગાડતું નથી પણ વધારે ઉંચા પ્રકારના બનાવે છે, તે સુખની આનાકાની ન કરવામાંજ વધારે ડહાપણ સમાયેલું છે.

યુવાન મનુષ્યના લાગણી–સ્વભાવને પ્રોત્સાહન આપીને તમે તેને કેળવવામાં, અને ખીલવવામાં મદદ કરો છો અને જો તમે તેની બુદ્ધિના વિકાસને અસર કરે અને ખીલવે એવા પ્રકારની મજા પુરી પાડો તો ખોટી મોજમજાના પ્રકારમાં પડતા ઘણાક યુવાન મનુષ્યોને તમે બચાવી શકો.

ખરૂં સુખ મનમાં કે લાગણીમાં સમાયેલું છે, એટલું કહી જો હું આ વિષય રહેવા દેઉં, તો હું આ વિષયને અન્યાય આપું છું એમ ગણાય. સુખનું એકજ મૂળ છે કે જે કદાપિ ઠગતું નથી. આનંદનું એકજ મૂળ છે કે જે કદાપિ ખુટતું નથી, આનંદનો એકજ ઝરો છે કે જે કદાપિ સુકાતો નથી, અને તે મૂળ અથવા ઝરો આપણી અંદર રહેલા આત્માની ઉંડાઈમાં છે; અને તે આત્માના, આ મન, લાગણી અને શરીર એ રહેવાના સ્થાન–મંદિર છે. જો શરીર કરતાં બુદ્ધિ ખીલેલી વધારે હોય તો શરીરદ્વારા આત્મા જેટલો પ્રકટ થઇ શકે

તેના કરતાં બુદ્ધિદ્વારા વિશેષ પ્રકટ થાય છે. જો શરીર કરતાં લાગણી વધારે ખીલેલી હોય તો શરીર કરતાં લાગણીદ્વારા આત્મા વધારે પ્રકટી નીકળે છે. આ આત્મા નિર્વિકારી છે, અનન્ત છે, શાશ્વત છે. આપણી અંદર તે ઇશ્વરીજીવન છે.

શારીરિક મોજમજા ભોગવવાથી અંતે કંટાળો આવે છે; અને મનુષ્ય મનને લગતું સુખ શોધે છે, તે માણસના સંબંધમાં પણ વ્હેલો કે મોડો એવો વખત આવશે કે જ્યારે મન તેને કામ લાગશે નહિ અને બુદ્ધિનો આનંદ તેને સંતોષ પમાડવા સમર્થ થશે નહિ, કારણકે તે વખતે મગજ ઘસાઇ જશે અને જીંદગીનો દીપક ધીમેથી બળવા લાગશે, અને તે મનુષ્ય વધારે ઉંડા આનંદને વાસ્તે તેમજ વધારે સ્થાયી વિચારને સારૂ તલસશે. તે વખતે દરેક પ્રકારની તત્ત્વવિદ્યા અને દરેક ધર્મમાંથી એકજ અવાજ નીકળે છે, અને તે આનંદનો અવાજ છે. આ આનંદ બદલાય નહિ તેવો, સ્થાયી અને શાશ્વત છે. બુદ્ધિ એ આપણા મહાન્ જીવનનો એક ભાગ છે. તે આપણા ચૈતન્ય–સ્વાત્મભાન (consciousness) ને લગતી છે; પણ તે સ્થાયી ટકતી નથી. તે જો કે બહુ તીવ્ર સુખ આપે છે, પણ જો આપણે **આત્માને** શોધતા હોઇએ તો પછી બુદ્ધિ અથવા મનની પેલી પાર અને પાછળ જવું જોઇએ. ત્યાંજ આપણને પરમ સંતોષ મળશે, અને ત્યાંજ આપણા આત્માની શાંતિ અનુભવાશે.

મનુષ્યનો આત્મા, મનુષ્યનું ખરૂં તત્ત્વ ત્યાંજ છે, અને ત્યાંજ મનુષ્ય ખરૂં સુખ શોધી શકશે, અને ત્યાંજ પરમશાંતિ મેળવી શકશે. સઘળી વસ્તુઓ બદલાય, પણ આ આત્મતત્ત્વ તે બદલાતું નથી. સઘળી વસ્તુઓનો ભંગ થાય, પણ આત્મતત્ત્વનો ભંગ થતો નથી.

સઘળી વસ્તુઓ આપણને છેવટે ઠગે, પણ આ આત્મતત્ત્વ આપણને ઠગતું નથી. આ આત્મતત્ત્વ ખડકપર આવેલું છે. તે ક્ષણિક નથી તેમ ચંચળ નથી, પણ શાશ્વત છે, અને તેમાંજ મનુષ્યને શાંતિ જડે છે. આ આત્મામાંજ સુખનું મૂળ છે. બીજાઓના પ્રેમમાં, સ્ત્રીના પ્રેમમાં, બાળકના પ્રેમમાં, મિત્રના પ્રેમમાં જો સુખ મળતું હોય તો તેનું કારણ પણ **સર્વની અંદર** રહેલો **આત્મા** છે. મનુષ્યને બદલે દેવી, ક્ષણિકને બદલે વધારે સ્થાયી, આકારમાં નાશ પામતા હુંપણાને બદલે શાશ્વત-કાળ ટકનાર આત્માને શોધવા પ્રયત્ન કરો. અમુક એક મનુષ્યનું કલ્યાણ શોધવા કરતાં સામાન્ય કલ્યાણ શોધો. ખાસ લાભ શોધવા કરતાં સામાન્ય લાભ શોધો, તમારી આસપાસ તમે જે મનુષ્યોને જુઓ તેમાં એકજ આત્માના જૂદા જૂદા વિભાગો જુઓ. તમારા હરીફને શોધતા હો તેમ નહિ પણ તમારા ભાઇને શોધતા હો તેમ શોધો. ધીમે ધીમે સર્વ ઉપર પ્રેમ કરતા થાઓ, કારણ કે સર્વમાં આત્મા છે. સર્વમાં આત્માને, અને આત્મામાં સર્વને જોતાં શિખો. બીજાઓ તરફ જોવામાં તમે તેમના દોષો તરફ ન જોશો, કારણ કે તે દોષો શરીરને (ઉપાધિને) લગતા છે, પણ આત્માના નથી. તમારા પોતાના કરતાં સર્વના ભલામાં સુખ શોધતા થાઓ. તમારી જાતને ઉન્નત બનાવવા કરતાં બીજાને ઉન્નત બનાવો. સર્વત્ર પ્રસરેલા આત્માનું સુખ શોધો પણ ખાસ જૂદું સુખ શોધવાનું નથી. યાદ રાખો કે **તમે** બધા **એક** છો. જો તમને આ યાદ હોય તો તમારી આસપાસના મનુષ્યોના નુકશાને તમે તમારૂં સુખ શોધવા કદાપિ દોરાશો નહિ.

જો તમે ઉંચી જમીનપર ઊભા હોતો તમે વાંકા વળીને બીજાને ઉંચે ચઢવામાં મદદ કરો છો, બીજાને તમારા પાસે ઉંચે દોરો છો.

જો કોઇ મનુષ્ય ટેકરી ઉપર બીજા કરતાં વધારે ઝડપથી ચઢતો હોય તો તે કામ ત્યાં સ્થિર જગ્યા શોધવાનેજ કરે છે કે જે જગ્યાએથી તે પોતાનો હાથ લંબાવે, અને તે જ્યાં ઉભો હોય ત્યાં પોતાના મિત્રોને દોરી લાવે. અને જો આપણામાંથી કોઇમાં વધારે જ્ઞાન, વધારે શુદ્ધતા અ- થવા વધારે ચારિત્રબળ હોય તો આપણું કર્તવ્ય છે કે આપણા કરતાં ઓછા વધેલા મનુષ્યો સાથે તે વ્હેંચવું જોઇએ, અને આપણી પાસે જે હોય તે આપીને આપણે તેમને વધારે સમૃદ્ધિવાન્ બનાવવા જોઇએ એક મહાત્મા પુરૂષે ઉચ્ચારેલા શબ્દોની માફક તમારે પણ કહેવું જોઇએ કે,—

"Never will I seek, never will I take emancipation, and never will I enter into the final Peace above, but everywhere will I struggle, everywhere will I work, and everywhere will I suffer, until all the mankind goes with me into the final Bliss." હું કદાપિ મોક્ષને શોધીશ નહિ તેમજ મોક્ષને ગ્રહણ કરીશ નહિ, તેમજ છેવટની શાંતિ (નિર્વાણ અવસ્થા)માં પ્રવેશ કરીશ નહિ, પણ જ્યાં સુધી સઘળી મનુષ્યજાતિ મારી સાથે શાશ્વત આનંદ પ્રાપ્ત કરી શકશે ત્યાં સુધી સર્વ સ્થળે હું પ્રયત્ન કરીશ. સર્વ સ્થળે હું મહેનત કરીશ, અને સર્વ સ્થળે હું દુઃખ ભોગવીશ."

તમને મળેલા પ્રકાશમાંથી પુરતો પ્રકાશ બીજાને આપો. જે ઝરા કે નદીરૂપે વ્હેતું નથી એવા એક ખાબોચીયાનો વિચાર કરો. તેનું પાણી ગંધાવા માંડે છે, અને તંદુરસ્તને બદલે ઝેરી બને છે. જે ઝરો પોતાનું પાણી ચારે બાજુએ ફેલાવે છે, અને આસપાસની

ઉજડ જમીનમાં તે પાણીને વ્હેવા દેછે, તેજ ઝરો તંદુરસ્ત ગણી શ-કાય. આ નિયમ મનુષ્ય જીવનને પણ એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે. તમારા જીવનને, તમારી પવિત્રતાને, તમારા જ્ઞાનને અને તમારા બુદ્ધિબળને તમારી અંદર ગોંધી રાખો તો આ બધું ગંધાવા માંડશે અને તમારો નાશ કરશે. તમારા જીવનને અને તમારા આત્માને ઉપ-યોગી બનાવો, અને કોઇ પણ બાબત આપવામાં પાછી પાની કરશો નહિ. અપવિત્રમાં અપવિત્ર મનુષ્યને તમારી શુદ્ધતા આપો; અજ્ઞાનીમાં અજ્ઞાની મનુષ્યને તમારૂં જ્ઞાન આપો અને છેક હલકા મનુષ્યને તમારો જ્ઞાનમય પ્રેમ આપો. બીજાઓને તમારો પ્રકાશ આપતાં જરા પણ આનાકાની કરશો નહિં. તે પ્રકાશનો જથો એટલો બધો છે કે, તે કદાપિ ખૂટે તેમ નથી. તે પ્રકાશ બીજાને આપો. તમારી જાતને ખાલી કરો. જેમ તમે વધારે આપશો, તેમ તેમને વધારે મળશે. જેમ તમારા ખજાનાને જલદીથી ખાલી કરશો, તેમ તે વધારેને વધારે ભરાશે. કારણ કે આ પ્રકાશનો ખજાનો અખૂટ છે. જગતમાં તમને મળેલો પ્રકાશ ફેલાવો, જેમ જેમ તમે તે ખાલી કરતા જશો તેમ તેમ તે તમા-રામાં વધતો જશે અને તમને પોતાનાથી ભરી દેશે.

આજ લેખકે રચેલાં બીજાં પુસ્તકો.

ગુરૂદર્શન—તત્ત્વવિદ્યાને આધારે આર્યધર્મમમાં માન્ય ગણાતા ઉત્તમ નીતિના સિદ્ધાંતોને પ્રતિપાદ કરનાર આ પુસ્તક ગાયકવાડી કેળવણી ખાતાએ લાયબ્રેરી તથા ઈનામ માટે મંજુર કર્યું છે, તથા સરકારી કેળવણી ખાતાએ પણ પ્રાયમરી સ્કુલોમાં લાયબ્રેરી માટે મંજુર કર્યું છે. સુરત મ્યુનિશીપાલ સ્કુલોમાં એક નૈતિક પુસ્તક તરીકે શિખવવામાં આવે છે. તેનું હિંદી ભાષામાં ભાષાંતર થયું છે. અને ટુંક મુદતમાં તેની બે આવૃતિઓ થઇ છે. તેમા **દાન, શીળ, વૈ·રાગ્ય, ક્ષમા, વીર્ય, ધ્યાન અને જ્ઞાન** એ સાત સદ્‌ગુણો ઉપર ઉતમ રીતે વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. અનેક માસિકો તથા ખાનગી સદ્‌ગૃહસ્થો તરફથી ઘણાં પ્રમાણ પત્રો મળ્યાં છે. આવૃત્તિ બીજી. કીંમત બોર્ડનું પુઠું ૦—૬—૦ છીંટનું પુંઠું ૦—૮—૦.

સુબોધચંદ્ર—આ ગ્રન્થ વાર્તાના રૂપમાં લખવામાં આવ્યો છે, અને વાર્તાની રસિક શૈલિમાં સત્યની શોધ, મરણ પછીની સ્થિતિ, વિચાર શકિત, પૂર્વભવોનું સ્મરણ, પ્રેમ અને ત્યાગ, પ્રેમની કસોટી તથા ગુપ્ત મહાત્મા મંડળ વગેરે ઉમદા સિદ્ધાંતો ચર્ચવામાં આવ્યા છે. ગુપ્ત જ્ઞાનના જીજ્ઞાસુઓએ આ ગ્રન્થ એક દીપક સાન છે નોવેલોના રસિકો માત્ર નાવેલ રૂપે આ વાંચી શકશે, અને ગુપ્ત વિદ્યાના અભ્યાસકો અનેક ગુપ્ત સત્યો પ્રકટ થયેલાં જોઇ શકશે. કીં. ૦—૮—૦

શ્રી બુદ્ધોપદેશ—આ પુસ્તકમાં શ્રી બુદ્ધધર્મના લોક પ્રિય ગ્રન્થ ધમ્મપદનું ભાષાંતર આપવામાં આવ્યું છે. અને તેની શાથે શ્રી બુદ્ધ ધર્મનાં વિવિધ શિક્ષણે આપવામાં આવ્યાં છે, વળી જેના

સમયમાં હિંદનો સૂર્ય મધ્યાકાશમાં પ્રકાશતો હતો, તે પ્રતાપી બૌદ્ધ રાજા મહાન્ અશોકના શિલલેખોનું ભાષાંતર આપવામાં આવ્યું છે. જૂદા જૂદા ધર્મનો મુકાબલે અભ્યાસ કરનારા વાસ્તે શ્રીબુદ્ધ ધર્મ સંબંધી જ્ઞાન મેળવવા આ ઉત્તમ સાધન છે. બે માસમાં તેની ૪૩૦૦ નકલોની બે આવૃત્તિઓ થઇ છે. કીંમત. રૂ. ૦–૬–૦

આત્મપ્રદીપઃ—જૈનમુનિ શ્રી **બુદ્ધિસાગરજી**એ રચેલા આ ગ્રંથ ઉપર શુદ્ધ સરલ ભાષામાં વિસ્તાર સહિત વિવેચન કરવામા આવેલું છે. તેમાં જૈન દષ્ટિએ આત્માનું સ્વરૂપ કેવું છે? પુનર્જન્મની આવસ્યકતા શી છે? આત્મા કેવી રીતે કર્મથી મુકત થઇ શકે? તથા આત્માના અમરત્વના શા પુરાવા છે? વગેરે પ્રશ્નોનો ખુલાસો આપવામાં અવેલો છે. સુપર રોયલ સોલપેજી પૃષ્ટ ૩૦૦. આવું દલદાર પુસ્તક છતાં તેની કીમત માત્ર રૂા. ૦–૮–૦

શ્રી બુદ્ધ ચરિત્રઃ—વિશ્વવત્સલ દયામૂર્તિ શ્રી **બુદ્ધ** મહાત્માનું જીવન ચરિત્ર તેમના સિદ્ધાંતો તથા શિક્ષણોસાથે આ ગ્રન્થમાં આવ્યું છે. દુનિયાની વસ્તીનો ભાગ પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને જે મહાત્માનાં નામનું સ્મરણ કરે છે, તેમનું 'દયા' અને 'આત્મસંયમ' નો ઉમદા પાઠ શિખવનાર જીવનચરિત્ર અતિ રસિક અને બોધપ્રદ શૈલિએ રચવામાં આવ્યું છે. પૂર્વના તેમજ પશ્ચિમના અનેક વિદ્વાનોના ગ્રન્થોને આધારે બહુજ કાળજી પૂર્વક લખવામાં આવ્યું છે. બે માસમાં તેની ૪૮૦૦ નકલની ત્રણ આવૃત્તિ થઇ છે. કી. ૦–૮–૦.

મળવાનું ઠેકાણું. કર્ત્તા પાસેથી

રતનપોળ—અમદાવાદ.

પૂર્વના તારાનું મંડળ.

જે ૭ નિયમો સ્વીકારવાથી મનુષ્ય આ મંડળનો સભાસદ થઈ તે નિયમો નીચે મુજબ છે.

૧ અમે માનીએ છીએ કે **મહાન ગુરૂ** જગતમાં થોડા સમયમાં પ્રગટ થશે અને હાલ અમે એવી રીતે જીવન ગાળવા માંગીએ છીએ જ્યારે **તે** પધારે ત્યારે અમે તેમને ઓળખવાને યોગ્ય થઈએ.

૨ અમે આટલા માટે નિરંતર **તેમને** અમારા સ્મરણમાં રાખીશું, અને અમારા દરરોજના જીવન વ્યવહારમાં જે જે કામ કરવાનાં આવી પડશે; તે તે અમે **તેમના** નામથી કરીશું અને તે કારણસર અમારી પુરતી શક્તિથી કરીશું.

૩ જ્યાં સુધી અમારી સામાન્ય ફરજો આડે નહિ આવે ત્યાં સુધી જેથી **તેમના** આવવાની તૈયારીને મદદ થાય તેવું કોઈ ચોકસ કામ અમે દરરોજ દિવસના અમુક ભાગમાં કરીશું.

૪ **ભક્તિ, દૃઢતા** અને **નમ્રતા;** આ ત્રણ સદ્ગુણોને અમે અમારા જીવન વ્યવહારનાં મુખ્ય લક્ષણો બનાવીશું.

૫ અમે જે સઘળું કામ **તેમના** ખાતર અને **તેમના** નામથી કરવાને પ્રયત્ન કરતા હોઈએ, તે કામમાં અમે તેમનો આશિર્વાદ મળવાને પ્રાત:કાળનો અને રાત્રિનો અમુક ભાગ જૂદો કાઢીશું.

૬ ગમે તે પુરૂષમાં મહત્ત્વતા—મહાનપણું જણાય તેને ઓળખી તેને માન આપવું, તેને અમારૂં ખાસ કર્તવ્ય ગણીશું અને જે અમને આધ્યાત્મિક બાબતોમાં અમારા કરતાં શ્રેષ્ઠ લાગે તેમની સાથે અમારાથી બનતી શક્તિથી કામ કરવાને અમે પ્રયત્ન કરીશું.

☞ આ મંડળ સંબંધી વિશેષ હકીકત માટે લખો.

મનમોહનદાસ દયાળદાસ સરાફ.

ચીના બાગ ગીરગામ નં. ૪. મુંબાઈ.